

VALSTYBĖ IR MIESTAS: URBANISTINĖ PLĖTRA GALIŲ PERSISKIRSTYMO APLINKOJE

Vytautas Rubavičius

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius, Lietuva

El. paštas rubavytas@gmail.com

Įteikta 2008 10 06

Santrauka. Globalizacijos veiksniai menkina valstybės galią ir keičia jos pobūdį, o Europos Sąjungos plėtra, taip pat jos vykdoma eurointegracijos politika įtvirtina naują valstybės ir regionų bei miestų santykių konfigūraciją. Valstybėms narėms vis labiau susisaisant dalis valstybės galios perduodama į aukštesnį supranacionalinį lygmenį, o dalis į žemesnį subnacionalinį lygmenį. Miestai ir regionai įgauna vis daugiau savarankiškumo, jų valdymo srityje ryškus perėjimas nuo centralizuoto prie daugialygio ar tinklinio, nuo vadybinio prie antrepreneriško valdymo. ES plėtojama Europos regionalizavimo politika ne tik teikia galimybių megzti tiesioginius regionų bei miestų ryšius, bet ir skatina kurti naujus miestų valdymo modelius, kurie laiduotų valdžios, visuomenės ir verslo partnerystę ir padėtų urbanistiniams regionams tapti konkurencingiems globalinėse rinkose. Straipsnyje aptariami kai kurie valstybės ir miestų santykių, taip pat miestų valdymo kaitos aspektai, svarstoma, kaip Lietuvos ir Vilniaus urbanistinė plėtra siejasi su europinės euroregionizacijos politikos nustatomomis gairėmis ir tos politikos teikiamomis galimybėmis.

Reikšminiai žodžiai: globalizacija, Europos regionalizacija, miestas, urbanistinė plėtra, valstybė.

Įvadas

Globalizacijos ir eurointegracijos vyksmai sparčiai keičia valstybės galios ir valstybės santykių su miestais pobūdį. Globalizacija nustato bendras urbanistines ekonomines ir kultūrų industrijų plėtros gaires, o ES vykdoma politika kuo daugiau valstybės galių perkelti į viršvalstybinį ir regioninį („regionų Europa“) lygmenį skatina plėtojamą įvairialypę miestų partnerystę remiantis valdymo decentralizavimu. Neoliberalia rinkos samprata grindžiama urbanistinė plėtra (globaliniai miestai, metropolinės sritys, urbanistinės aglomeracijos ir regionai) didina miestų ekonominę, politinę ir kultūrinę galią, o miestų tinklai įtvirtina savas raidos sąlygas bei gaires, peržengiančias valstybines galias ir kompetencijas. Miestų plėtrą rodo didelės apimties renovacijos darbai, naujų informacijos ir komunikacijos technologijų bei paslaugų, žiniasklaidos, finansų ir kultūrų industrijų prekių gamyba. Tačiau neoliberaliu požiūriu grindžiama urbanistinė plėtra savo ruožtu skatina urbanistinio audinio fragmentaciją, socialinę atskirtį, socialinės reprodukcijos menkėjimą, vadinausi, urbanistinės kilmės socialines problemas, kurioms spręsti reikalinga suderinta miesto ir valstybės politika. Klausimas: kaip Vilniaus miesto politikai, verslo elitai ir urbanistai suvokia bei atsižvelgia į valstybės ir miesto santykių kaitą ir kaip urbanistinėje plėtroje

pasitelkiamos europinės praktikos įtraukti į miesto reikalus visuomenę ir bendruomenes, skatinti socialines inovacijas bei diskursines koalicijas.

1. Globalizacinis ir urbanizacinis kapitalizmo sistemos pokytis

Globalizacija žymi tam tikrą kapitalizmo sistemos raidos etapą, kuris nusakomas kaip postfordiškasis neoliberalus vartojimo kapitalizmas. Visoms pasaulio valstybėms, regionams, urbanistiniams dariniams bei vietovėms vis labiau saistantis ir persisaistantis ima veikti nuo valstybių galių nepriklausomi globaliniai sisteminiai veiksniai, nustatantys savas raidos gaires ir primetantys jas valstybių santykiams bei subnacionalinio lygmens „veikėjų“ sąryšių tinklams. Politikų požiūris į ekonomikos plėtrą grindžiamas neoliberalia ekonomikos samprata ir ideologija, o valstybių politikoje vyrauja kelios esminės idėjos: liberalizavimas, skatinantis laisvą konkurenciją; dereguliacija, mažinantis valstybės ir teisės kišimąsi į verslo reikalus; privatizavimas kuo labiau išsparduodant viešąjį sektorių; rinkos principų diegimas viešajame sektoriuje; internacionalizavimas, skatinantis laisvą visokių gėrybių judėjimą; tiesioginių mokesčių mažinimas, skatinant

vartojimą (Jessop 2002b: 461). Sparčiai kintantis valstybinės galios pobūdis nusakomas įvairiais koncepciniais vaizdiniais: „išduobtos“ ar „išnacionalinamos“ valstybės (Jessop 2002a), „daugialygio valdymo“, kuriame veikia supervalstybinės, valstybinės ir subvalstybinės galios, derinančios savo interesus ar dėl jų kovojančios (G. Marks), ir kitokiais. Visokius valstybės ir valstybinės politikos vaizdinius sieja suvokimas, kad šiuo metu valstybė įvairiais lygmenimis ir įvairiu mastu sąveikauja su galingais ekonominiais ir finansiniais veikėjais, su kuriais verčiama taikstyti ar jiems paklusti, įgyvendinant globalią neoliberalią darbotvarkę. Nors pokario pasaulio sistemoje įsitvirtino europinės valstybės modelis, grindžiamas suverenumo idėja, tačiau pastaruosiu metu valstybė nebegali veikti vien iš viršaus ir apaičių ir nebegali remtis visišku suverenitetu. Valstybės galios pobūdį keičia globalizacijos veiksniai, įvairių valstybę išstinkančių problemų (išorinių ir vidinių), bendruomenių santykių ir politinių sprendimų internacionalėjimas, taip pat valstybių homogeniškumą ir vieningumą ardančios multikultūralizmo apraiškos (etnokultūrinės bendruomenės ima reikalauti pripažinimo bei teisių), migracijos srautai (plačiau apie įvairias valstybės galios kaitos teorijas žr. Axtmann 2004).

Bendras valstybinės galios konfigūracijos kitimas keičia jos santykį su miestais. Pirmiausia globalizacija paskatino nepaprastai sparčią urbanizaciją ir globalinių miestų tinklo įsitvirtinimą (Sassen 2001; Tylor 2004). Globalinių ir regioninių miestų tinklai palaiko ir spartina kapitalizmo raidą, informaciją paverčia žinių ekonomikos ir kultūros industrijų produktais bei gyvenimo stiliais (plačiau Rubavičius 2005). Esminį kapitalizmo sistemos raidos urbanistiškumą (pasak B. Jessopo, glurbanizacijos vyksmą) galima nusakyti keliais aspektais. Miestai sukūrė pirminius socialinių ryšių tinklus, kildinusius civilizaciją ir ją palaikančius. Tad globalizacijos paskatintas miestų išsilaisvinimas iš tiesioginės valstybės valdžios savaip suaktualina civilizacinį miestų vaidmenį, prikelia finansinio ir kultūrinio kapitalo kaupyklų, kuriomis buvo europiniai miestai valstybės, vaizdinius. Europos kapitalizmo raidą tyrusio P. J. Tyloro įsitikinimu, miestai, kaip tinklų mazgai, o ne teritorinės valstybės, išivėlusios į konkurencinius tarptautinius santykius, kildino šiuolaikinį kapitalizmą, o dabar kuria kapitalizmo plėtros socioekonomines bei kultūrinės sąlygas (Tylor 2004). Aiškindamasis XXI a. pradžios globalizacijos ypatumus N. Smithas atkreipia dėmesį į tai, kad valstybių sienas peržengianti globalinė prekyba vyksta didelių korporacijų viduje – gamybinė sistema veikia taip, kad prekiauja įvairiose šalyse įsikūrę

savarankiški korporacijų padaliniai (Smith 2002: 433). Jo manymu, subnacionalinio lygmens gamintojai vis labiau atsiejami nuo vietinės aplinkos, tad gamyba iš regionų keliasi į metropolines sritis, kurios ir nustelbia regionus.

Globalizacijos nulemta valstybinės galios menkėjimo bei jos pobūdžio kaitos (nors valstybės ekonominė galia ir vaidmuo mažėja, tačiau jos politinė ar kultūrinė galia gali ir didėti) sąlygomis tokia miestų reikšmė nepaprastai padidėja. D. Harvėjus, kuris savo tyrinėjimais stengiasi išsiaiškinti, kokius socialinius pokyčius nulemia urbanizacijos vyksmas ir kokius pavidalus tiems pokyčiams teikia, tvirtina, kad nors miestų raidos vyksmus nulemia kapitalo apykaitos ir kaupimo logika, miestai savo ruožtu kuria sąlygas ir aplinkybes kapitalui kaupti (Harvey 1989). Pasaulinių ir regioninių miestų bei urbanistinių aglomeracijų, kurios išsprūsta iš tiesioginės valstybinės valdžios priežiūros, ekonominė, kultūrinė, politinė ir inovacijų gamybos reikšmė paryškina išskiriant pasauliniame miestų tinkle įvairius kokybinius globalinių miestų sąryšius: visuminiai globaliniai miestai (Sassen 2001), globaliniai medijų miestai (Krätke 2003), globaliniai paslaugų miestai (Tylor *et al.* 2001), globaliniai kūrybos miestai (Scott 2006). Pagal šiuos miestų tipus globaliniame įvairialypiame miestų tinkle išskiriami nauji sąryšių tinklai atsižvelgiant į tam tikrus bruožus ir teorines prieigas.

Globalizacijos paskatinta įvairių prekių bei gėrybių srautų ir tinklų sąveika iškėlė miesto, kaip įsivietinančių ir persivietinančių srautų bei tinklų mazgo, vaizdinį (Rubavičius 2005), kurį palaiko postmodernieji urbanistikos teoretikai, gvildenantys heterogeniškus, konfliktuojančius, marginalizuojančius, chaotiškus socialinių ryšių bei gyvenimo stilių urbanistinio įsierdinimo aspektus. Komunikacijai tampant akimirksnine, nuotoliams vis labiau mažėjant ir jau nebeveikiant finansinio kapitalo perdavos, skelbtas net „geografijos galas“ (O'Brian 1992), tačiau toks nuosprendis buvo pernelyg vienpusiškas, buvo neatsižvelgta į prieštaringą globalizacijos vyksmą, per kurį išteritorinimas ne paneigia įteritorintumą, o savaip jį skatina. M. Castellso išsakyta ir urbanistinius tyrinėjimus paveikusia mintimi, jog *viety erdvę* keičia *srautų erdvė* ir užgožia vietinių kultūrų vietas (Castells 1996), taip pat imta abejoti, iškeliant įvairius *srautų erdvės* įsivietinimo aspektus ir paryškinant nepalaujamą erdvės ir vietų pertvarkymą. *Srautų erdvė* plečiasi ir darosi įvairesnė, tačiau sykiu ji neparastai sparčiai įsivietina tam tikrose teritorijose, kurios reikalingos jos plėtrai palaikyti. Pastarųjų poros dešimtmečių tyrinėjimai rodo, kad erdvės ir galios ište-

ritorinimas savo ruožtu skatina galios rekombinaciją ir kaupimąsi tam tikrose vietovėse (Gandy 2005). Tad urbanistinė plėtra suvoktina kaip prieštaringas nevie-nalytis išvietinimo, pervietinimo ir įvietinimo vyksmas, nepaliaujamai keičiantis valstybinės galios ir miestų valdžios santykius.

2. Regionų ir miestų laisvėjimas globalizacijos ir euroregionalizacijos aplinkoje

Pokario Europos urbanistinę raidą veikė ne tik nacionalinių valstybių politika, globalizacija, bet ir vis spar-tėjanti eurointegracija, kuriant ir plečiant Europos Sąjungą. Aštuntajame praeito amžiaus dešimtmetyje įsigalėjusi globalizacija veikė eurointegracijos vyk-smo apimtus Europos miestus. Kaip tik aštuntasis de-šimtmetis žymi ryškų urbanistinių vietovių reikšmės didėjimą kapitalistinėje ekonomikoje. Nesiimdamas detalizuoti globalizacijos ir eurointegracijos vyksmų skirtumų (iš dalies juos sieja neoliberali darbotvarkė), paryškinsiu tuos esminius pokyčius valdant miestus, kurie didino jų savarankiškumą.

Pokario Europoje kaip tik nacionalinių valstybių galia grindė ekonomikos ir miestų plėtrą, kitaip ta-riant, fordiskojo kapitalizmo stiprinimas buvo esminis nacionalinių valstybių politikos reikalas. Ir socializmo sistemoje ekonomiką, taip pat urbanistinę plėtrą valdė valstybė. Fordiškasis kapitalizmas – tai masinė gamyba masiniam vartotojui. Nacionalinės politikos esmė – per-skirstymas, siekiant valstybės gerovės, o sykiu išlyginant regionų ir urbanistinės plėtros netolygumus. Kapitalis-tiniame pasaulyje buvo remiamasi keinsiška makroe-konomikos samprata, o socializmo sistemoje – valstybės tikslas buvo ne vartojimas, o industrinės gamybos palaikoma karinė galia. Socialistinė valstybė statė gamyklas miestus, o urbanistinę plėtrą grindė politine ideologi-ne nuostata priartinti kaimą prie miesto. Ši nuostata kyla iš modernybės, jos neatsisakyta ir ES. Minėtame aštuntajame dešimtmetyje fordiskajam kapitalo kau-pimo režimui pereinant į postfordiškąjį, gana staigiai pasikeitė miestų valdymo pobūdis. Pokytis nusakomas bendro perėjimo nuo *government* prie *governance* (apie šio perėjimo pobūdį ir reikšmę kapitalizmo sistemai ir miestams žr. Jessop 1997) atžvilgiu kaip vadybininkų valdymo keitimas antrepneriais. Valdžia nebeten-ka vienatinio galios centro vaidmens ir tampa įvairių ekonominių, politinių ir bendruomeninių interesų de-rinimo institucija, atsiskaitanti visuomenei ir paisanti visuomenės interesų.

Globalizacinis kapitalizmo sistemos kitimas susipina su Europos Sąjungos kūrimo darbais ir juos palaikančiomis bei nukreipiančiomis politinėmis nuostatomis. Valstybės narės vis labiau susisaisto įvairiais politiniais, ekonominis bei sociokultūriniais ryšiais – kyla naujas supervalstybinis darinys, kuris pasaulinėje arenoje tam tikromis aplinkybėmis ima veikti kaip vieninga galia. ES plėtra verčia nacionalines valstybes vis daugiau savo galių (suvereniteto) perduoti į aukštesnį lygmenį, o ES ateitis grindžiama politine nuostata perduoti dalį suve-renių galių į žemesnį – į regioninį ir vietinį – lygmenį. Kaip atsakas daugelyje didžiųjų Europos šalių devintą-jį praeito amžiaus dešimtmetį prasidėjo plataus masto valstybinio valdymo decentralizavimo darbai: siekta modernizuotis, pasinaudoti naujomis globalizacijos teikiamomis galimybėmis ar tvarkytis su jos iššūkiais, plėtoti demokratiją, dalį teisių bei galių perduodant vietovių bendruomenėms. Europos Komisijos iškel-tas ir įvairiais dokumentais, taip pat įvairių institucijų įtvirtintas „Regionų Europos“ vaizdinys išreiškia plačią politinės veiklos sritį regionalizuojant Europą: regionai tampa aktyviais, savarankiškais ekonominiais ir kultū-riniais veikėjais, sugebančiais tiesiogiai sąveikauti su supranacionalinio lygmens institucijomis. ES politikai skatina regzti regionų ir vietovių ryšių tinklą, įtraukiantį ir nacionalinio, ir supranacionalinio lygmens veikėjus, kurių bendradarbiavimą palaiko įtvirtinamas subsidia-rumo principas. Kaip tik regionai, ypač urbanizuoti, ima konkuruoti dėl kapitalo srautų, juose labiausiai plėtojama inovacijų ekonomika, jie tampa atsakingi už socialinės sanglaudos stiprinimą ir socioekonominės gerovės kūrimą. Tad kai kuriose šalyse susikūrė įvai-rios galios regionų vyriausybės, kurios užmezgė tiesio-ginius ryšius su EK institucijomis ir ėmėsi įgyvendinti ambicingus regioninės plėtros projektus. Šiuo atžvilgiu laimi urbanizuoti regionai, kuriuose sukaupta didelė ekonominė, politinė ir kultūrinė galia, taip pat plėtrai būtinas politinės, socialinės ir kultūrinės infrastruk-tūros tinklas, skatinantis bendruomenių ir visuome-nės aktyvumą. Daugelyje šalių atliktų urbanistinių ir su jais susijusių tyrimų rezultatai leidžia daryti išvadą, kad įvairūs regionai, vietovės, o ypač didieji miestai vei-kia vis savarankiškiau, nepaisydami nacionalinių vals-tybių valdžios lygmens (Rumsford 2004). Pavyzdžiui, Čekijos Respublikoje regionų savivalda buvo įteisinta 2001-ųjų pradžioje, tačiau kol kas nesukurta veiksmin-ga regioninės savivaldos sistema, kuri galėtų varžytis su municipaline, išgyvena intensyvios raidos tarpsnį. Visai kitokia padėtis sostinėje Prahoje: kasmet vis aukš-čiau įvairiuose europinių miestų sąrašuose kylančiame

metropoliniame mieste jau nuo sovietinės okupacijos žlugimo buvo įtvirtinta veiksminga savivalda (Blažek *et al.* 2008: 96).

Europos regionalizacijos politikos paskatintą miestų valdymo pobūdžio kaitą patvirtina įvairūs tyrinėjimai, kurių apžvelgti čia nėra galimybių. Įvairiose šalyse tie procesai rutuliojasi savaip, tačiau ryški bendra tendencija. N. Brenneris išsamiais tyrinėjimais rodo, kaip tie pokyčiai skleidėsi Vokietijoje (Brenner 2000). Šioje šalyje nuo to laiko, kai 1965 metais buvo patvirtintas Erdvinio planavimo įstatymas, pagrindinis urbanistinės plėtros tikslas buvo „išlyginti gyvenimo sąlygas“ visoje valstybės teritorijoje. Šiuo atžvilgiu dera prisiminti sovietinėje sistemoje vyravusį teritorinio planavimo tikslą priartinti kaimą prie miesto, taip pat Lietuvoje 1964–1967 metais sudarytą „gamybinių jėgų išdėstymo“ ir urbanizavimo schemą, iš kurios kilo platus miesto tipo gyvenviečių voratinklis. Vokietijoje urbanizacija buvo vykdoma tam tikrose pasirinktose vietovėse, kurios ir formavo gyvenimo sąlygas išlyginančią tinklą. Tačiau globalizacinis ekonominis vyksmas paskatino vidinę socialinę erdvinę restruktūrizaciją: deindustrializacija, neindustrializacija ir reindustrializacija savaip didino miestų bei regionų nelygybę. Tad devintąjį dešimtmetį Vokietijos žemės išgyveno valdymo modelio kaitą: veikusios kaip socialinės gerovės teikimo ir skirstymo institucijos žemės ėmėsi įgyvendinti antreprenišką, verslumu grindžiamą politiką, kuria pirmiausia stengtasi pagerinti konkurencines savų teritorijų pozicijas. Kaip jos buvo gerinamos? Privatizuojant viešųjų paslaugų sritį, pasitelkiant naujus politinius svertus ekonomikai aktyvinti, skatinant visuomenės ir verslininkų partnerystę (*public-privat partnership*), kai imamasi įgyvendinti esminius raidos projektus, silpninant reguliavimą, vykdam administracinę reformą ir mažinant mokesčius (Brenner 2000: 326). Kitaip tariant, buvo vykdoma neoliberalios pertvarkos darbotvarkė, tačiau atsižvelgiant į gerovės valstybės kūrimo tradiciją. Šiuo metu remiantis regionalizavimo politika vykdomu erdviu planavimu valstybė stengiasi perskirstyti gamybinės jėgas į labiausiai tarptautiniu mastu konkurencingus urbanistinius regionus ir industrines vietoves, o žemės vis arčiau kausi su valstybe dėl savo mokesčių dalies ir valstybės subsidijų dideliems projektams įgyvendinti. Anglijoje jau nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios vietinė miestų valdžia ėmė vis labiau veikti ekonomikoje, tiesiogiai susijusioje su gamyba ir investicijomis, o urbanistinių regionų savarankiškumą dar labiau sustiprino Margaret Thatcher vykdyta neoliberalios pertvarkos ir privatizavimo politika.

Aiškinantis naują besiklostantį valstybės ir miestų santykių pobūdį dera atkreipti dėmesį į vieną svarbią aplinkybę – nėra užmiršti regionų bei vietovių gyvenimo sąlygų išlyginimo tikslai, tik tų tikslų įgyvendinimas yra tapęs ir ES politinio lygmens reikalu. Regionų plėtrai išlyginti naudojami ES struktūriniai fondai – Europos regionų plėtros ir Europos socialiniai fondai. Socioekonominiams nelygumams mažinti Struktūrinių fondų valdymo srityje įtvirtinta partnerystės nuostata: teikiamos glaudžios konsultacijos, kuriose dalyvauja Komisija, šalys narės, kompetentinga nacionalinio, regioninio, vietinio ir kitokio lygmens valdžia bei institucijos, kad visi dalyviai veiktų kaip siekiantys bendro tikslo partneriai (plačiau apie regioninės politikos ypatumus ir jos teikiamas galimybes žr. McLeod 1999). Todėl ypač svarbu, kaip regioninė ir vietinė valdžia išmano europinius reikalus apie EK institucijų veiklos niuansus, sugeba ar nesugeba suburti palaikančias įtakingas grupes, kad užsitikrintų paramą savo projektams. Labai aiškiai įvairiais lygiais tvirtinamas vienas svarbiausių europinės regioninės politikos tikslų – socialinė sanglauda. Tas tikslas keliamas ir pastaruoju metu vis labiau įsitvirtinančioje europinėje darnios plėtros nuostatoje, kuri skatina pertvarkyti miestų ir regionų valdymą, atsižvelgiant į darnios plėtros gaires bei tokią politiką vykdančių miestų patirtį. Ši politinė nuostata miestus ir urbanizuotus regionus taip pat susieja į tam tikrą miestų tinklą, o ykiu ir su EK institucijomis. Darnios miestų plėtros politika ir ideologija, taip pat ir tos politikos teikiamos naujos galimybės miestams savarankiškai veikti transnacionaliniu lygmeniu vis labiau įsitvirtina EK darbotvarkėje: EK yra įsitikinusi, jog miestai yra visos ES darnios plėtros politikos šerdis. Šios politinės nuostatos tęstinumą ir politinių iniciatyvų įvairovę patvirtina EK prezidento José Manuelio Barroso Briuselyje 2008 metų spalio 5 dieną pasakyta kalba *Regionai ir miestai iššūkių pasaulyje*, kurioje regioninė politika pripažįstama geriausiu Europos projektą palaikančio solidarumo principo simboliu. Prezidentas iškelia dvi didžiausias globalizacijos poveikių ES regioninei politikai plotmes. Pirmą, sanglaudos politika turi kuo geriau padėti regionams rasti savo vietą pasaulio rinkose. Antra, sėkmė galima tik glaudžiai bendradarbiaujant ir siekiant sanglaudos visų lygmenų veikėjams – nuo europinio iki regioninio ir vietinio. Tad EK politika aiškiai nukreipta didinti urbanistinių regionų savarankiškumą, kurį tvirtina glaudži vietinės valdžios, visuomenės ir verslo partnerystė.

Svarstant regionalizacijos ir urbanizacijos politikos ypatumus bei tos politikos teikiamas galimybes nederą užmiršti ir sparčios urbanizacijos keliamų bėdų bei

pavojų. Urbanistinė plėtra ir tą plėtrą skatinanti miestų politika grindžiama neoliberalios rinkos modeliu. Nors tokia politinė ekonomikos organizavimo nuostata paskatino kai kurių Europos urbanistinių aglomeracijų iškilimą, tačiau didelis ir jos griaunamasis poveikis – miestų erdvinės urbanistinės struktūros fragmentacija ir socialinio audinio ardymas. Tas, sakytume, problemiškas poveikis ypač ryškus mažesniuose intensyvių statybų bei renovacijų paveiktuose miestuose arba senuose kvartaluose.

Ieškant būdų išvengti nepageidaujamų urbanistinės ekonomikos ir ją palaikančios politikos padarinių, daugelyje užsienio šalių iškeltos ir įgyvendinamos alternatyvios politikos gairės, kurios grindžiamos bendruomenių telkimu urbanistinėms problemoms spręsti, vietinių nedidelių projektų priešiniu didelėms renovacijoms, darnios plėtros vizijomis. Svarbu tai, kad stengiamasi numatyti ne tik ekonominę naudą, bet ir aiškintis įvairius socialinių bei kultūrinių pokyčių bruožus. Dėmesys sociokultūriniais urbanistinės plėtros aspektams nusakomas „socialinės inovacijos“ samprata: planuojant ir projektuojant stengiamasi numatyti, kaip nauji urbanistiniai dariniai paveiks vietos socialinius santykius, kokių naujų socialinių gebėjimų prireiks ir kaip reikėtų juos ugdyti naujoje urbanistinėje aplinkoje

Urbanistinės plėtros problemas įmanoma suvokti tik apie jas kalbant ir dėl jų ginčijantis. Kitaip tariant, jas būtina įvardinti. Juolab – miesto politikos principus bei gaires, renovacijas ir kitokius urbanistinio pobūdžio sumanymus grindžiančias vizijas. Galima sakyti taip: miesto plėtra, miesto raidos politika ir socialinių inovacijų pobūdis, taip pat šių sričių sąryšiai turi būti nusakomi tam tikro nepaliaujamai atnaujinamo diskurso, tiksliau kalbant, diskursų tinklo. Tame tinkle svarbūs ir tie, kurie išreiškia konkuruojančių ekonominių bei socialinių veikėjų santykius bei interesus. Socialinių inovacijų poreikiai apima horizontalius verslo struktūrų, socialinių sąveikų ir darnios plėtros ryšius, taip pat pasitelkia kultūros ir meno „mechanizmus“ bendruomenių ryšiams stiprinti. Socialinės inovacijos grindžiamos įsitikinimu, kad visos žmogaus gyvenamo pasaulio sritys yra susijusios, o ekonomika yra išsisknijusi socialinėje ir kultūrinėje terpėje.

3. Kai kurie Lietuvos urbanistinės plėtros bruožai

Praeito šimtmečio paskutinį dešimtmetį išsilaisvinusi iš sovietinės okupacijos Lietuva pateko į neoliberalią darbotvarkę įgyvendinančios kapitalizmo sistemos aplinką. Kapitalizmas buvo „nuleistas iš viršaus“, pasi-

remiant neoliberalizmo ideologijos suformuluotomis formulėmis, kuriomis savo veikloje ir rėmėsi vietiniai reformatoriai. Pasitelkus koncepcinę W. Siteso metaforą, galima sakyti, jog Lietuvoje, o ypač jos urbanistinėje šerdyje Vilniuje, ėmė veikti „primityvioji globalizacija“ (Sites 2003). Nors laisvinantis iš sovietinės okupacijos puoselėti nacionalinės valstybės kūrimo ir stiprinimo lūkesčiai, tačiau globalizacijos vyksmai ir neoliberali ūkio pertvarka netruko tuos lūkesčius išblaškyti. Valstybinė valdžia neturėjo nei jėgų, nei kompetencijos nustatyti aiškesnes „išsivalstybinimo“ politines gaires, perduodama dalį valdžios į aukštesnį lygmenį (narystė ES) ir į žemesnį. Stiprūs korporaciniai veikėjai ėmė pasitelkti valstybės institucijas savo interesams, apeinant visuomenės ir bendruomenių interesus. Urbanistinė plėtra buvo palikta saviėgiai, stengiantis išlaikyti tik paveldo priežiūrą. Tačiau ir šioje srityje įsivyrėja verslo interesai.

Nors valstybės galia ir tiesioginio valdymo apimtis akivaizdžiai sumažėjo, tačiau subnacionaliniai teritoriniai ar urbanistiniai dariniai netapo savarankiškesni – miestams ir regionams įveiksminti būtina aiški valstybės politika, pagal kurią būtų tvirtinamas tam tikras pagrindas valstybės ir miestų santykiams, atsižvelgiant į europines urbanistinės plėtros tendencijas bei miestų valdymo kaitos pobūdį, ir pagal kurią būtų nustatyti nacionaliniai urbanistinės plėtros tikslai bei gairės. Miestų statybos, renovacijos išsilaisvino iš centralizuotos planų priežiūros ir atsidavė greito pelno stichijai. Lietuvoje visus miestus ėmė stelbti Vilnius, kuriame sukauptos nacionalinio lygmens politinės ir kultūrinės galios bei infrastruktūra, teikianti galimybę kurti aktyvų europinės regioninės politikos veikėją. 2006 metų duomenimis, Vilniaus apskritis sukūrė 37,2 proc. Lietuvos BVP (70 proc. paslaugos, 27,7 proc. gamyba), BVP vienam gyventojui – 36 tūkst. litų, Klaipėdos apskrities gyventojui 25,2 tūkst. litų, Kauno apskrities – 23,5 tūkst. litų. 2008-ųjų metų duomenimis, Vilniaus apskrities indėlis į šalies BVP – 40 procentų. Tad Vilniaus urbanistinio regiono reikšmė didėja. Vilniui tenka daugiau kaip 60 proc. struktūrinių fondų lėšų. Vilniaus plėtra ir jo ekonominės bei sociokultūrinės galios stiprėjimas keičia Lietuvos geografinį vaizdą pagal Vilniaus poveikio srities plitimą. Tik detalesni tyrinėjimai padėtų atsakyti į klausimą, kokia valstybės teritorijos dalis „pritraukiama“ prie Vilniaus. Šiuo atžvilgiu turiu omenyje D. Dorlingo ir B. Thomaso tyrinėjimus, kurie parodė, kaip Londono urbanistinė galia keičia šalies geografinį vaizdinį. Sudarę gyventojų surašymo duomenų atlasą, jie priėjo prie išvados, kad metropolinis Didesnysis

Londonas dalija Angliją pusiau: pietuose yra jo tiesioginio erdvinio poveikio sritys, o šiaurėje ir vakaruose plyti provincijų archipelagas, kuriam būdingos menkai susisaisčiusios miestų klasterių salos, atrodytų, pamazėle grimzta demografiniu, socialiniu ir ekonominiu atžvilgiu (Butler 2007: 763–764). Vilniaus urbanistinės plėtros perspektyvos daugiausia priklausys nuo to, kaip miesto valdžia, taip pat stambieji miesto ekonomikos „žaidėjai“ ims suvokti globalizacijos ir eurointegracijos aplinką, Europoje ryškėjančias politines, ekonomines ir socialines urbanistinės raidos gaires, sugebės ar nesugebės pasinaudoti regioninės politikos teikiamomis galimybėmis, kad Vilnius taptų konkurencingu tam tikrose pasaulinėse rinkose inovacijų ekonomikos ir kultūros industrijų urbanistiniu regionu. Prieš kurį laiką imta rutulioti Vilniaus ir Kauno dvimiesčio idėja (Vanagas, Grabytė-Bėčienė 2003) išreiškė aiškesnius Vilniaus metropolizavimo bruožus bei urbanistinės raidos gaires, kurios buvo siejamos su europinės reikšmės transporto koridoriais. Svarbu tai, kad radosi ir tą idėją palaikantis bei kritiškai gvildenantis diskursas, patraukęs visuomenės dėmesį. Tačiau kol kas ši urbanistinė strategija nepritraukė jai būtinų politinės ekonomijos, ekonominės geografijos ir kitų disciplinų tyrinėtojų, kurių pastangos reikalingos, norint geriau įsivaizduoti tokio modelio teikiamas galimybes bei ydas.

Jau minėjome, kad svarbi europinės regioninės ir urbanistinės politikos nuostata yra kuo labiau įtraukti visuomenę, taip pat įvairias bendruomenes į renovacijos ir urbanistinės plėtros projektus. Visuomenės reikšmė ypač didėja imantis darnios plėtros programų. Todėl ES lygmeniu skatinamos tokios valdžios ir verslininkų iniciatyvos, kurios grindžiamos socialinėmis inovacijomis, skirtomis žmonių poreikiams tenkinti, kaimynystės ryšiams bei jausenoms stiprinti, suteikiančiomis galimybę bendruomenėms veikti kartu su vietos valdžia ir verslo atstovais, kitaip tariant, gerinti vietos bendruomenių gyvenimą (Moulaert *et al.* 2007). Lietuvoje vietos bendruomenių balsas gana silpnas, juolab jo negirdėti, kai rengiami bei tvirtinami didelės apimties miestų plėtros projektai.

Tačiau esama ženklų, kad visuomenė ima labiau reaguoti į Vilniaus vadinamųjų developerių – miestų statybos ir renovacijų verslo atstovų – veiklą: judėjimas už „Lietuvos“ kino teatro išsaugojimą kiek pristabdė Vilniaus perstatinėtojų apetitą ir subūrė stiprią diskursinę koaliciją, kuri ne tik pati aiškino visuomenei įvairius to miesto rajono plėtros aspektus, tačiau vertė savo argumentus išsakyti renovacijos projektų autorius, tad atsirado galimybė pažvelgti į miesto valdymo, miesto

valdžios ir verslininkų santykių užkulsius, kuriuose pats ryškiausias dalykas ne korupciniai ryšiai, o tai, kad tuose užkulsiuose nesama nė dulkelės visuomenės intereso. Vis labiau visuomenės dėmesį patraukia judėjimas „Vilniaus metro“, kuris siekia suburti valdžios, visuomenės ir verslo atstovų branduolį metro statybai. Judėjimas aktyviai veikia ne tik Vilniaus gatvėse, bet ir internete.

Kaip išskirtinį diskursinės koalicijos (palaikymo) pavyzdį dera išskirti sumanymą statyti Vilniuje Ermitažo-Guggenheimo muziejų. Šį 300 mln. litų sumanymą palaiko įtakinga politikų, verslininkų ir kultūros veikėjų grupė. Diskusijose ir kaip projekto argumentas dažniausiai pasitelkiamas *Bilbao* pastatyto Guggenheimo muziejaus pavyzdys, neva atgaivinęs miestą ir pavertęs jį nepaprastu turistų traukos centru. Tačiau *Bilbao* pavyzdys kaip tik paryškina lietuviškojo projekto vienpusiškumą ir verčia abejoti jo kultūrine ekonomine nauda. Prieš pradėdant rutulioti *Bilbao* plėtros strategiją buvo suformuota stipri diskursyvinė koalicija. Pagrindiniai veikėjai – regiono ir vietinės valdžios, verslo ir kultūros atstovai. Diskurse iškelta aiški siekiamybė – įtvirtinti miestą tarptautiniame lygmenyje. Kitaip tariant, buvo keliamas tikslas visą regioną pakelti į naują lygmenį. Tas diskursas (diskursų grandinių tinklas) patraukė galingas, baskų nacionalistinei ideologijai atsidavusias jėgas, kurios šiame projekte įžvelgė galimybę pažeminti Ispanijos valstybę. Tad regiono plėtros projektas įgavo visuomenę sutelkiančių nacionalistinių bruožų. Pažymėtina, jog specialūs diskursai, aiškinantys projekto tikslus ir ypatumus, buvo grindžiami tarptautinėje akademinėje bendruomenėje paplitusiomis sąvokomis *srautų erdvės, glokalizacija, besimokantis regionas*. Tokio pobūdžio diskursus skleidė ir vietinius strateginius plėtros planus rengti pasamdytos agentūros. Tad *Bilbao* „reikalas“ vėliau tapo modeliu, kuris taikomas kituose Europos miestuose. Tačiau svarbu suvokti, kad *Bilbao* „šuo“ lėmė ne vien Guggenheimo muziejus – pastarasis tapo tarsi veiksmingu parašu po gerai apgalvotu ekonominės bei kultūrinės regeneracijos projektu, kurį palaikė įvairių socialinių partnerių diskursyvinė koalicija. Tą koaliciją suburti padėjo gana paprasta idėja: investicijos į esminių, galimų pateikti globalinei rinkai kultūros sričių gaivinimo politiką duoda didelę socio-ekonominę naudą. Galima sakyti, jog *Bilbao* projekte svarbiausi buvo ne ekonominiai, o politiniai kultūriniai tikslai, kuriems įgyvendinti reikalinga sparti ekonomikos plėtra. Lietuviškojo Ermitažo-Guggenheimo rėmėjai kalba tik apie kultūros verslą ir turizmą, tad sunku atmesti įtarimus, jog šiuo projektu siekiama sukurti

veiksmingą „mechanizmą“ valstybės lėšoms pumpuoti į privatų verslą.

Europos vykdoma regioninė ir urbanistinė skatinimo politika glaudžiai susijusi su ES vykstančia vadinamųjų urbanizacijos koridorių raida ir erdvine konfigūracija: per tuos koridorius mažesni regionai bei miestai susisieja su didžiaisiais Europos inovacijų ir mokslo ekonomikos bei finansų centrais (Lever 1999). Arčiausiai Vilniaus sparčiai auga vis labiau įvairiuose urbanistiniuose tyrinėjimuose išskiriami, inovacijų ekonomika ir kitais europinės reikšmės bruožais garsėjantys Varšuvos ir Poznanės urbanistiniai regionai. Europos miestai varžosi ir skatinami varžytis dėl investicinio kapitalo įplaukų, dėl gyventojų (daugėjant gyventojų didėja žmogiškasis kapitalas, surenkami mokesčiai, politinė galia, vartojimas), dėl valstybinių ir Europos fondo pinigų, skirtų plėtros projektams vykdyti. Tad miesto valdžiai kartu su urbanistais bei verslo atstovais derėtų kurti strategijas, kaip europines lėšas ir regioninės bei urbanistinės plėtros politikos galimybes pasitelkti susisaisyti ne tik su transporto koridoriais, bet ir su vienu ar kitu europiniu urbanistiniu koridoriumi, kuris neabejotinai paskatintų Vilniaus metropolizacijos vyksmą, gyvenimo sąlygų gerinimą, transporto problemų sprendimą, o sykiu ir europinių miesto valdymo principų diegimą.

Išvados

Nei valstybės, nei miestai negali plėtotis, juolab „šoktelti pirmyn“ be sutelktinių visuomenės, įvairių bendruomenių, įvairių lygmenų valdžios ir verslininkų pastangų. Atgavusioje nepriklausomybę Lietuvoje pilietinės visuomenės ugdymas buvo paliktas nuošaly, o pilietinės iniciatyvos net slopinamos, nes jos trukdė greitai užkulisuose suderinti valdžios ir didžiojo verslo atstovų interesus. Miestuose taip pat nesusikūrė nei valdžios ir bendruomenių bendravimo tradicija, nei stiprių, veiksmingų bendruomenių tinklas. Todėl Vilniui bent jau artimiausiu metu bus sunku urbanistinės plėtros politiką sieti su europinėmis urbanistinės plėtros nuostatomis, kurios skatina ir palaiko viešųjų ir privačiųjų interesų derinimą, atvirų visuomenės, valdžios ir verslo koalicijų formavimą dideliems projektams įgyvendinti, bendruomenines ir kitokias darnios urbanistinės plėtros iniciatyvas. Juolab kad kol kas Lietuvoje stokojama ir regioninės politikos. Tačiau kad ir ką mes galvotume apie urbanistinės plėtros spartinimą ir gerinimą, apie besiformuojančių miesto gyventojų judėjimų galias, dera turėti omenyje kelis svarbius dalykus. Prieš kurį

laiką buvo išsakyta išvada, kuriai pritaria daugelis Lietuvos urbanistų, jog *Lietuvos urbanistinio planavimo sistemos kiekybinė ir kokybinė raida yra neparastai lėta, ir indikatorijų sistemos, kaip instrumento, sukūrimas yra neapibrėžtas* (Juškevičius 2005: 180–181). Po poros metų dar skaudesnė išvada išsakyta fundamentalioje, įvairiais aspektais mūsų miestų raidą ir urbanistikos būseną gvildenančioje studijoje: *LRT bendrasis planas neteko net teorinio ryšio su realiais procesais ir pokyčiais, tarp jų ir su metropolizacija* (Juškevičius, Valeika 2007: 22). Kol kas nematyti ženklų, kad padėtis gerėtų, ir politikai imtų suvokti, jog būtina aiški valstybinė urbanizacijos politika o vadinamosios laisvosios korupcinės rinkos ir greito pasipelnymo siekiantiems „žaidėjams“ visiškai nereikalinga jokia įpareigojanti urbanistinio planavimo sistema, juolab saistoma su „daug kainuojančiais“ visuomeniniais interesais.

Literatūra

- Axtmann, R. 2004. The State of the State: The Model of the Modern State and Its Contemporary Transformation, *International Political Science Review* 26(3): 259–279.
- Blažek, J. et al. 2008. Regional Development of Prague, and Application of the Four-Capital Model to the Issue of Urban Sprawl, *European Environment* 18: 96–109.
- Brenner, N. 2000. Building ‘Euro-Regions’: Locational Politics and the Political Geography of Neo-Liberalism in Post-Unification of Germany, *European Urban and Regional Studies* 7(4): 319–345.
- Butler, T. 2007. Re-urbanizing London Docklands: Gentrification, Suburbanization or New Urbanism? *International Journal of Urban and Regional Research* 31(4): 759–781.
- Castells, M. 1996. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Gandy, M. 2005. Cyborg Urbanization; Complexity and Monstrosity in the Contemporary City, *International Journal of Urban and Regional Research* 29(1): 26–49.
- Harvey, D. 1989. From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism, *Geogr. Ann.* 71 B(1): 3–17.
- Jessop, B. 2002a. *The Future of the Capitalist State*. Cambridge: Polity Press.
- Jessop, B. 2002b. Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective, *Antipode* 34(3): 452–472.
- Jessop, B. 1997. Capitalism and its Futures: Remarks on Regulation, Government and Governance, *Review of International Political Economy* 4(3): 561–581.
- Juškevičius, P. 2005. Gyvenimo kokybė ir darnioji plėtra urbanistikoje, *Urbanistika ir architektūra* XXIX(4): 74–181.
- Juškevičius, P.; Valeika, V. 2007. *Lietuvos miestų sistemų raida*. Vilnius. Vilnius: VGTU.
- Krätke, S. 2003. Global Media Cities in a Worldwide Urban Network, *European Planning Studies* 11(6): 605–628.

- Lever, W. F. 1999. Competitive Cities in Europe, *Urban Studies* 36(5–6): 1029–1044.
- McLeod, G. 1999. Place, Politics and ‘Scale Dependence’: Exploring the Structuration of Euro-Regionalism, *European Urban and Regional Studies* 6(3): 231–253.
- Moulaert, F.; Martinelli, F.; Gonzales, S.; Swyngedouw, E. 2007. Introduction: Social Innovation and Governance in European Cities: Urban Development Between Path Dependency and Radical Innovation, *European Urban and Regional Studies* 14(3): 195–209.
- O’Brian, R. 1992. *Global Financial Integration: The End of Geography*. London: Pinter.
- Rubavičius, V. 2005. Globalizuojamas bei globalizuojantis miestas – tinklų ir srautų mazgas, *Urbanistika ir architektūra* XXIX(1 priedas): 3–12.
- Rumsford, Ch. 2004. The Organization of European Space: Regions, Networks, and Places, *International Journal of Urban and Regional Research* 28(1): 225–229.
- Sassen, S. 2001. *The Global City; New York, London, Tokyo*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Scott, A. J. 2006. Creative Cities: Conceptual Issues and Policy Questions, *Journal of Urban Affairs* 28(1): 1–17.
- Sites, W. 2003. *Remaking New York: Primitive Globalization and the Politics of Urban Community*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Smith, N. 2002. New Globalism, New Urbanism: Gentrification as a Global Urban Strategy, *Antipode* 34(3): 427–450.
- Taylor, P. J. 2004. Homo Geographicus: A Geohistorical Manifesto for Cities, *Review (Fernand Braudel Center)* 27(1): 37–60.
- Taylor, P. J.; Hoyler, M.; Walker, D. R. F.; Szegner, M. J. 2001. A New Mapping of the World for the New Millennium, *The Geographical Journal* 167(3): 213–222.
- Vanagas, J.; Grabytė-Bėčienė, K. 2003. Metropolinių regionų ir centrų formavimosi sąlygos. Vilniaus ir Kauno dvimiesčio atvejis, *Urbanistika ir architektūra* XXVII(3): 119–125.

THE STATE AND THE CITY: URBAN DEVELOPMENT IN THE ENVIRONMENT OF CHANGING POWER RELATIONS

V. Rubavičius

Abstract. The paper examines the changing character of nation / state power and power relationships between state, regions and cities under the conditions of rapid globalization and postfordist capitalism. European states, regions and cities sustain not only the pressure of globalizational factors and challenges, but they are the targets of Euro-integrational policy, especially that of Euro-regionalization and urbanization. A part of state power is transmitted up to a supranational level and some part – down to regional and local levels, thus the authorities of a subnational level are empowered to act on their own account for good competitive positions in domestic and global markets. Some peculiarities of Lithuania’s transition to a capitalist system are highlighted and landmarks of urbanization are considered. Attention is paid to Vilnius urban development from the point of view of European regional and urban development policy trends.

Keywords: globalization, Euro-regionalization, city, urban development, state.

VYTAUTAS RUBAVIČIUS

Doctor of the Humanities (philosophy), senior research worker, Institute of Culture, Philosophy and Art, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius, Lithuania.

Research interests: postmodern discourse, globalization, urbanization, European integration.